

BERNARD LISIAK

SPOŁECZNO-KULTURALNE ZNACZENIE WIELKOPOLSKIEGO PARKU NARODOWEGO

„Rezerwaty przyrody — to zagadnienie o wielkim znaczeniu dla sprawy Związku. Należy je proklamować jako jeden z nieodzownych celów państwowych, którego wagę oceniamy w skali ogólnokrajowej, jako jeden ze współdziałających czynników“. W. Lenin (z przemówienia w dniu 16. I. 1919 r.).

Parki Narodowe i rezerwaty przyrody w Polsce, tak projektowane jak i uprawomocnione, należy oceniać obecnie na podstawie: walorów naukowoprzyrodniczych i walorów higienicznospołecznych. Wyniki tak uwarunkowanej oceny różnią się wybitnie w odniesieniu do poszczególnych parków, a także w odniesieniu do dawniejszych autorytatywnych sformułowań w tym zakresie.

Rozpatrywanie wartości Wielkopolskiego Parku Narodowego w okresie ubiegłych 30 lat usilnych starań przyrodników i społeczeństwa poznańskiego o statut prawny, odbywało się przede wszystkim pod kątem ogromnych wartości naukowoprzyrodniczych Parku. Motyw bezpośredniej, wysoko wartościowej usługi społecznej tych obszarów zaistniał i zadominował w ocenie Parku dopiero w Polsce Ludowej.

Złożyło się na to szereg przyczyn, a przede wszystkim zastosowanie socjalistycznej zasady ekspansji wczasowo-turystycznej dla mieszkańców większych śródmiejskich.

Położenie Wielkopolskiego Parku Narodowego wzdłuż doliny Warty przy południowej granicy miasta jest decydującym momentem w ocenie tego obszaru także jako terenów wczasowych dla mieszkańców miasta Poznania.

Powiązanie obszarów: miejskiego i parkowego ma charakter nie tylko administracyjno-komunikacyjny, ale przede wszystkim krajobrazowy, wynikający z układu rzeźby terenowej, ciągu wodnego i zespołów roślinnych. Istnieje więc organiczne połączenie południowego klina zieleni miejskiej z obszarem Parku Narodowego, co ma nieocenioną wartość dla rozbudowy miasta i jego gospodarki.

Gospodarka terenami zielonymi miasta Poznania jest przejawem socjalistycznej urbanistyki i konsekwentnego prowadzenia robót w tym zakresie, według założeń przyrodniczych.

Układ wielkoprzestrzenny zieleni miejskiej Poznania można scharakteryzować jako bardzo celowy, zachowujący dla obecnej i przyszłej zieleni dorzecze Warty i jej dopływów: Cybiny i Bogdanki. W tym układzie mieszkanie i warsztat pracy człowieka pokrywa powierzchnie wododziałów, a zieleń doliny rzecznej zdrowego organizmu miejskiego, jakim jest rozbudowujące się miasto zieleni — Poznań. Warta i jej dopływy tworzą na mapie miasta skrzyżowanie dolin prawie w centrum zabudowy i dlatego zieleń opanowująca te doliny wchodzi klinami w zwarte tereny osiedleńcze, zajmując swoje właściwe miejsce sprzed tysiąca lat.

Wypieranie zieleni z dolin opisanych trwało kilka wieków i miało najwyższe nasilenie w okresie kapitalistycznej zabudowy, rozprzestrzeniającej się bez planu i elementarnych zasad ochrony krajobrazu. Przez kapitalistyczne budownictwo Poznań utracił wiele wartościowych terenów odpowiednich pod uprawę drzewostanu i należy przypuszczać, że tylko niekorzystne dla budownictwa warunki geologiczne uchroniły doliny cieków wodnych na terenie Poznania od chaotycznej zabudowy XIX wieku.

Korzystny rozwój i utrwalenie zieleni miejskiej w dolinach rzecznych na powierzchni administracyjnej miasta jest uwarunkowane w wielkiej mierze od zaplecza podmiejskiego, które winno obfitować w zwarte drzewostany leśne, powiązane organicznie z klinami terenów zielonych. Ten problem w skali zagadnień rozbudowy miasta jest bardzo ważny i niełatwy do rozwiązania. Poznań bowiem leży w otoczeniu obszarów wylesionych, obszarów, które przeszły bardzo wielką dewastację drzewostanów i są w niebezpiecznym stadium pustynienia, które jest niestety cechą krajobrazu wielkopolskiego. Brak zielonego zaplecza odczuwa miasto od strony wschodniej, północnej i zachodniej i na tym tle tym większą wartość ma jedyny obecnie fragment zielonego zaplecza miejskiego na południu, którym jest Wielkopolski Park Narodowy.

Geograficzno-przyrodnicza analiza parku, ujęta w kilkudziesięciu publikacjach naukowych, obejmuje tylko częściowo zagadnienie wpływu tego obszaru jako fragmentu zaplecza miejskiego na miasto. Z drugiej strony stwierdzenie sloganowe, że Wielkopolski Park Narodowy to zielone płuca Poznania, jest w tym samym zakresie powierzchowne co popularne. Korzystny wpływ drzewostanów Parku na obszary osiedleńcze miasta Poznania nie jest bezpośredni, tak iż należy jego wartość oceniać w układzie całego południowego klina zieleni naturalnie z nim połączonego.

Naturalny ciąg wodny, który stanowi rzeka Warta z drobnymi dopływami strumieni na południu Poznania, jest najważniejszym motywem i składnikiem krajobrazowym wspólnym dla miejskiego przyszłego Parku Ludowego na Łęgach Dębińskich z lasem Dębina i dla obszarów leśnych Parku Narodowego. Ale poza aspektem przyrodniczym należy na tę rzekę spojrzeć jako na cenną drogę wodną dla ruchu wczasowo-turystycznego i sportów wodnych. Wtedy pewne punkty i obszary Parku nabierają innego charakteru, stają się ważnymi ośrodkami docelowymi sportu, turystyki i wczasów. Droga wodna, poza niewątpliwymi walorami krajobrazowymi, nie stanowi jednakże trasy komunikacyjnej odpowiadającej wielkim potrzebom ekspansji wczasowej, turystycznej i sportowej wielkiego Poznania, a istniejące drogi piesze, kołowe i linie kolejowe, które otaczają i przecinają obszar Parku a także łączą go bezpośrednio z miastem, są pobudowane w zakresie odpowiadającym dawnym, ograniczonym potrzebom.

Nieliczne urządzenia społeczno-usługowe Parku są częściowo niedostępne, a przede wszystkim programowo nieodpowiednie i stanowią jedyne dopełnienie obecnych obiektów dla akcji wczasowej. W tym stanie wyposażenie, jakiego dla swoich celów potrzebuje miasto w Parku, ma zbyt duże braki, by można było korzystnie je ocenić lub brać pod uwagę w projektach umasowienia turystyki podmiejskiej.

Turystyka, wczasy i sport na wydzielonych terenach Wielkopolskiego Parku Narodowego to zbliżenie Parku do miasta, to uaktywnienie wpływu zdrowotnego tych obszarów i ciągła regeneracja sił fizycznych i duchowych świata pracy miasta Poznania.

Walory naukowo-przyrodnicze i społeczno-usługowe Parku są równowarte w ocenie opartej na socjalistycznym stosunku do człowieka pracy.

Obszerne studia naukowo-przyrodnicze, przeprowadzone w ostatnich kilkunastu latach na terenie Wielkopolskiego Parku Narodowego, dały między innymi trwałą podbudowę pod słuszny program społecznych adaptacji na tym obszarze. Do prac pionierskich należy zaliczyć opracowanie planu zagospodarowania przestrzennego Parku, który stanowi podstawę do dalszej realizacji badań na polu naukowym i społecznym. Planowanie urządzeń społeczno-usługowych zostało oparte na potrzebach czasowo-turystyczno-sportowych miasta, a jednocześnie na zasadach ochrony zabytków przyrody. Ośrodki wczasów, sportu i schronisk turystycznych ujmuje plan w ścisłym nawiązaniu do istniejących i projektowanych linii komunikacyjnych, do konfiguracji terenu i piękną krajobrazu, przy jednoczesnym separowaniu od obszarów ściśle rezerwatowych.

Plan zagospodarowania Parku zapewnia poznańskim uczelniom twórczą i nieprzerwaną pracę badawczonaukową, a organizacjom masowym pracę społeczną w zakresie dyscyplin sportowo-turystycznych i umasowienia wczasów.

Plan przewiduje rozwój powierzchniowy Parku i ogranicza zabudowę otaczających go osiedli. Założenia planowe uwzględniają wyczerpująco wszystkie związane z Parkiem i miastem zagadnienia i stanowią najpoważniejszy chyba dokument uzasadniający potrzebę prawnego ustanowienia Wielkopolskiego Parku Narodowego.

Obecny stan prawny na obszarze projektowanego Parku, a więc przynależność poszczególnych jego części do różnych gmin i powiatów, uniemożliwia realizację najprostszyc, a pilnie potrzebnych inwestycji urządzeń usługowych, czy to w dziale komunikacji, czy punktów zbiorowego żywienia, stanic wodnych, ośrodków wczasowych itp. W ciągu roku odwiedza Park w wycieczkach zorganizowanych i niezorganizowanych 400 tysięcy ludzi, którzy nie mogą korzystać z najbardziej koniecznych usług jak: aprowizacja, urządzenia sportowe, turystyczne i inne. Prymitywnie wyposażone punkty czasowo-turystyczne nie spełniają w skali potrzeb miasta Poznania obowiązków usługowo-społecznych, a zupełnie brak w Parku poza Muzeum Przyrodniczym urządzeń kulturalno-usługowych. Toteż złączony bezpośrednio z miastem wielki i cenny Park nie spełnia właściwej roli i leży kulturalnym odlegiem, mimo że nie ma w Polsce drugiego obszaru rezerwatowego tak wysoko wartościowego i położonego u wrót wielkiego miasta.

Istniejące prawnie konstytuowane Parki Narodowe leżą z dala od terenów osiedleńczych i nie posiadają tak poważnych wartości i warunków dla masowego miejskiego ruchu czasowo-turystycznego. Nadanie projektowanemu Wielkopolskiemu Parkowi Narodowemu statutu prawnego rozwiąże obecne trudności przystosowania tych obszarów do opisanych celów społecznych. Dy-

rekcja Parku, jako inwestor bezpośredni, wyposażyłaby zaplanowane tereny w urządzenia potrzebne w skali ekspansji wczasowo-turystycznej mieszkańców miasta Poznania.

Trzydzieści lat starań o utworzenie Wielkopolskiego Parku Narodowego, motywowanych aż do niedawna potrzebami ochrony jego zabytków przyrody, jest dowodem nie tylko wytrwałości naukowców poznańskich w staraniach o osiągnięcie ważnego celu, ale świadectwem niezyciowego i biurokratycznego stosunku władz sanacyjnych do tak ważnego w skali wielkopolskiej zagadnienia.

Obecne starania o uprawomocnienie obszaru parkowego, silnie uzasadniane walorami społeczno-usługowymi Parku i pałacymi potrzebami wczasowymi mieszkańców miasta Poznania, winny dobiegać końca.

Podjęte w lipcu 1951 r. rezolucje przez pracowników: Zakładów Przemysłu Metalowego im. J. Stalina w Poznaniu, Wielkopolskiej Fabryki Urządzeń Mechanicznych, Poznańskich Zakładów Przemysłu Gumowego „Stomil“, Poznańskich Zakładów Przemysłu Odzieżowego im. Komuny Paryskiej i Miejskiego Przedsiębiorstwa Ogrodniczego w Poznaniu stwierdzające, że urządzenia wczasowo-sportowo-turystyczne na terenach projektowanego Parku są niewystarczające i że należy uzyskać dekret prawny o Wielkopolskim Parku Narodowym — winny spowodować zakończenie 30-letnich starań.

Miejska Rada Narodowa miasta Poznania zebrana na Publicznej Sesji 20 września 1951 r. po zapoznaniu się z niewłaściwym i niedostatecznym stanem urządzeń społecznych wypoczynkowo-wczasowo-turystycznych i sportowych oraz komunikacyjnych na obszarze projektowanego Wielkopolskiego Parku Narodowego, uchwaliła wystąpienie z wnioskiem do Rady Ministrów przez Ministerstwo Leśnictwa o utworzenie Wielkopolskiego Parku Narodowego i nadanie mu statutu prawnego dla realizacji gospodarki, podyktowanej troską o zdrowie mieszkańców miasta Poznania i o zachowanie cennych wartości krajobrazowych i przyrodniczych tego obszaru.

Naczelny Konserwator Przyrody przewiduje rozpoczęcie działalności Wielkopolskiego Parku Narodowego w roku 1954.